

Sulyok Bernadett

Jézus- és/vagy Júdás-regény? (Kodolányi János: *Én vagyok*)

Mint a cím jelzi, előadásom témájául a Jézus és Júdáskapcsolatáról szóló Kodolányi-regényválasztottam: vajon melyikük nézőpontját helyezi előtérbe, melyikük a domináns szereplő, hogyan kapcsolódik össze alakjuk, milyen pólusokat képviselnek, testesítenek meg.

Kodolányi e regénye a mitikus tetralógia harmadik darabja. Az első, a *Vízözön* 1946 tavaszától szeptemberig készült, 1948-ban még *Vízöntő* címen jelent meg a Szöllősy Könyvkiadó gondozásában. Folytatása (ezt az alcím is jelzi), az *Új ég, új föld* 1949 májusától nyár végéig íródott, ám megjelenésére majdnem tíz évet kellett várni: 1958-ban a Magvető adta ki. Az *Én vagyok* című regény 1950-51-ben készült el; ezt a művét szinte teljesen átírta, miután a kész anyagot elolvasta. Keletkezését tekintve *Az égő csipkebokor* a legkésőbbi, 1953 decemberében, karácsony előtt fejezte be, és 1957-ben jelent meg nyomtatásban a Magvetőnél.

Az *Én vagyok* betéttörténete *Jehuda bar Simon emlékiratai* címmel önálló kötetben látott napvilágot 1957-ben a Magvető Könyvkiadónál, a történet egésze csak három évvel az író halála után, 1972-ben, szintén a Magvetőnél. Ám ez cenzúrázott változat volt, a szerkesztő, Sík Csaba jelentős részeket kihagyott a kéziratból. A teljes szöveg csupán 2002-ben a Szent István Társulat életmű-kiadásának részeként nyert publicitást. Az első, 1972-es kiadásból az eredeti szöveg mintegy 26 %-a (körülbelül az egynegyede) hiányzott.

Kodolányi egyik levelében így értelmezte regénye központi alakjainak szerepét: „Júdásban a földi élet testesül meg, ez pedig nem lehet egyenlő rangú a szellemivel. Jézus (a Krisztus) a világ milióijébe szállt, ezért kellett meghalnia, s nem azért, mert Júdás elbukatta. Hanem azért buktatta el *éppen* Júdás, mert ő volt a világ megtestesülése. Más is elbukathatta volna, miután a törvény az, hogy az Ember Fiát, az isten Fiát a világnak *el kell* buktatnia.”¹ Megadta a kulcsot Júdás jellemének és az árulás lélektanának megfejtéséhez: „mikor megbánja egész életét és bűneit, *nem vall meg* nyíltan mindent. Elhallgatja anyja és Judith halálának okait [...] Napról napra több titka lesz, s éppen ezért napról napra több titok veszi körül Jézust is. [...] Kifejleszti magában az üldözöttség és üldözés állapotának szellemi rendszerét, készen kapott vallási motívumokkal építi körül önmagát [...] Végrehajtván az árulást, tökéletesen megbetegszik, elveszti kapcsolatait Istennel és a Kozmossszal, kihull a

létből, az Alvilágba süllyed. [...] Sorsa az volt, hogy az Ember Fia elárulásának révén jusson el a fölismeréshez és a megtisztuláshoz.”²

A mítoszregények megjelenésük után nem váltottak ki jelentős visszhangot. Bata Imre 1972-es, Tiszatájban publikált tanulmányában az *Én vagyok* tengelyét a Jesuah-Jehuda binaritásban látja. Leginkább ezzel a megközelítéssel értek egyet. Bata szerint „Jesuah-Jehuda egy létezésállapot két pólusa. Maga a kettőre hasadt modern emberi tudat. Ebben a polarizáltságban Jehuda bar Simon képviseli az intellektust, Jesuah pedig ama teljességet, mely csak virtualitás”³. Bata Imrét Jesuah Hamletre emlékezteti, mint a passzivitás homogén koncentrációja, mely kizökkentette az időt. Jesuahnak egyetlen akciója, hogy a semmit magából kitaszította, elegendő egy egész létezésre. Ezzel szemben a semmit hordozó Jehuda örökös aktivitás. Oidiposzra emlékezteti lába hibássága, valamint a nagybátyja feleségével való viszonya, mely kimeríti a vérfertőzés fogalmát. Tettének nem vállalása, az igazi cselekvés előli menekülés idézi elő látszatcselekvései folytonos sorát. Jehuda megsemmisíti magát, azzá lesz, ami valójában.⁴

Tüskés Tibor szerint az *Én vagyok*ban Jesuah csak formailag áll az események középpontjában, az igazi főhős Jehuda bar Simon, mivel az ő nézőpontját ismerjük meg.⁵ Tili Annamária az *Én vagyok* szövegváltozataival foglalkozó tanulmányában szintén inkább Júdás-regénynek tartja, mivel az elbeszélő Jézus alakját hangsúlyosan Júdás lelkében tükrözteti.⁶ Vele ellentétben, de szintén az új, cenzúrázatlan kiadás ismeretében Zászlós Levente Jézus-regényként értelmezi, szerinte a kihúzások miatt került Júdás személye a középpontba.⁷

Csűrös Miklós elsőként az önálló kötetben megjelent *Jehuda bar Simon emlékiratairól* ír kritikát, melyben kiemeli Jehuda kereskedő foglalkozását, ami

2 Uo.
3 BATA Imre, *Kodolányi Jézus-regénye*, Tiszatáj, 1972. 10. sz. 60-64.

4 Uo.
5 TÜSKÉS Tibor, *Regény és mítosz: Kodolányi János írói útja 1945 és 1955 között: Az archaikus időkben játszódó művek írásának korszaka, Híd (Újvidék)*, 1973. 9. sz. 785-804.

6 TILI Annamária, *Kodolányi János Én vagyok című regényének szövegváltozatai*, Irodalomtörténet, 2003. 2. sz. 272-289.

7 ZÁSZLÓS Levente, *Kodolányi János Jézus-regénye*, Polisz, 2003-2004. dec.-jan. 35-38.

1 KODOLÁNYI János, *Az Én vagyokról: Az író levele Rajnai Lászlóhoz*, Somogy, 1994. 4. sz. 229-232.

egész lényét meghatározó karakterisztikum: azért gyűjt, hogy a finom életet és a boldogságot a vagyon révén megszerezze. Véleménye szerint a tartalmatlan ember képe áll előttünk, nincs benne uralkodó eszme, nincs a személyiséget maga köré rendező belső mag.⁸

Következő, 1975-ös tanulmányában Kodolányi egész 1945 utáni pályájával foglalkozik, minden lehetséges forrásmunkát és hatást feltár. Az *Én vagyok* szerinte a mítosz Jung-ra támaszkodó modern értelmezése, a mitikus ismétlődés, példakövetés jelenik meg benne. Megállapítja, hogy Jesuah jellemzése abban tér el a tradicionálístól, hogy az ókori Kelet mágikus tudományának továbbfejlesztőjeként jelenik meg, ezen kívül Jesuah születésének misztériumát racionalizálja. Jehuda pszichológiájának megalkotásával kapcsolatban felfedezi, hogy Kodolányi a tudattalan jungi és adleri változatához közelít, az önfenntartás és a hatalmi aspirációk motiváló fontosságára is figyel a Freud által hangsúlyozott fajfenntartás és erotikus vágyak mellett. Jehuda lélektanát a modern, széthulló személyiség struktúrájához, társadalmi helyzetét a XX. századi helyét kereső, de útját vesztett értelmiségi típusához hasonlítja.⁹

A narráció két szövege

A történet 75 fejezetből áll, egy kívülálló, személytelen narrátor beszéli el a 12. fejezet kivételével, amely Jehuda bar Simon egyes szám első személyben írott emlékiratait tartalmazza. Az objektív elbeszélő és Jehuda két különvált szövege alapvetően meghatározza az *Én vagyok* hangnemet, ráadásul a történeten kívüli narrátor más-más eszközökkel ábrázolja a két főszereplőt. Jesuah esetében a tárgyilagos leírást pártosszal társítja, ezáltal a mítosz szférájába emeli, ezzel szemben Jehuda nézőpontjából Jesuah egyre inkább démonizálódik, a mítosz visszajaként jelenik meg. Jehuda karakterét belülről is megismerjük, belső monológjai révén: tudunk gondolatairól, érzéseiről, terveiről és vívódásairól. A történet egyedi atmoszféráját a két, egymásnak ellentmondó ábrázolásmód, az így feltárolt két ellentétes világszemlélet feszültsége adja. Míg Jesuah szférája Jehuda szempontjából démonivá alakul, a narrátor addig őt ábrázolja alvilági jelképekkel, s jeleníti meg a mítosz parodizálójaként. A szituáció drámaiságát fokozza, hogy a démoni jellegzetességeket Jehuda saját magán nem veszi észre.

Az árulás jelentőségét az elbeszélő idő múltból jelenre váltása is kiemeli: a narrátor jelen idejű ígéretet használ a 71. fejezetben onnan, hogy a katonákkal

⁸ CSÜRÖS Miklós, *Jehuda bar Simon emlékiratai*, Kritika, 1970. 12. sz. 40-43.

⁹ CSÜRÖS Miklós, *Regény a mítoszok határán: Kodolányi János pályája 1945 után*, Literatura, 1975. 2. sz. 61-87.

megérkező Jehuda megpillantja a nabit, egészen a történet végéig, az utolsó, 75. fejezetig. Ez a „kizökkent időt” érzékelteti, és a két típus, áruló és elárult helyzetének örök érvényűségét. Jehuda ekkor követi el a bűnt, amiért a világra jött, s amelynek azóta archetípusává lett az európai kultúrkörben.

A betéttörténet: Jehuda bar Simon visszaemlékezése

A 12. fejezet Jehuda bar Simon egyes szám első személyben írott, görög nyelvű feljegyzéseit tartalmazza, 25 római számokkal jelölt alfejezetre oszlik. Az emlékirat terjedelme kb. a regény egyötödét teszi ki. A feljegyzések akkor keletkeztek, amikor Jehuda elhagyta gamalai birtokát, és Kafarnahumba ment: Jehuda születésével kezdődnek, és Jesuah megismerésekor maradnak félbe.

„Lábbal előre jöttem a világra. [...] ahogy mást a sírba visznek”¹⁰ – az első szavak drámai kontrasztja, születés és halál összekapcsolása azt érzékelteti, a születés mennyire meghatározó lehet: Jehuda bal lába megsérül, ezért egész életében biceg. Emiatt gyakran így emlegetik, csúfolják, szinte negatív eposzi jelzőjévé válik: Lábbalszületett. Anyja még egy fiút szül, utána meddővé válik, élő jelképeként a külső-belső romlásnak, elátkozottságnak. Jehuda megvizsgálhatja anyját egy esszénussal, aki szerint méhében gonosz lélek ütött szállást, s elszívja életét. Gyógymódként mézes bort javasol. Jehuda anyja attól hal meg, hogy fia túl sok mákfőzetet kever a mézes borba. Az asszony temetése után az egész család megkönnyebbül.

Jehuda lelkesen tanul, játszva elsajátítja a héber, a görög, majd a latin nyelvet, matematikával is foglalkozik. A titkos tudás megismerésének vágya vezérli a felszabadított görög rabszolga, Gorgias iskolájába. Gorgias bölcselése Hérakleitos és Pythagoras tanításait ötvözi, szerinte a Szellem teremti az alsóbbrendű valóságokat. Jehuda a tudással hatalmat akar szerezni saját céljai szolgálatára. Gorgias a Logos megértésére biztatja, ami közös jellegzetessége a különböző vallásoknak. Jehuda azzal vádolja mesterét, hogy titkos szertartásokon a pogány Dionysos istennek hódol.

Jehuda a Gorgiasszal való szakítás után új életcélt talál: kereskedőnek áll, legjobban a rabszolgákkal kereskedés tetszik neki. Életmódjával szembeni kétségei önálló szubjektumként kivetülnek. „Öt-hat lélek vitázott bennem. Gazdagnak lenni, úgy élni, mint a görögök, példát mutatni a fajtámnak, hogy legyen okos – mondta az egyik. Elvonulni a világtól, a tó partján élni, halászni, gyermekeket nemzeni, egyszerű életre oktatni őket – sürgetett a másik.”¹¹ Ez az intellektuel, az értelmiségi vívódása, döntésképtelenségéből cselekvésképtelenség,

¹⁰ KODOLÁNYI János, *Én vagyok I-II.*, Bp., Szent István Társulat, 2002 (Kodolányi János művei) 70. (l.)

¹¹ Uo., 127. (l.)

sodródás fakad. Korlátozásnak látja az elkötelezettséget, a tudatos választást.

Jehuda legjobb barátja anyai nagybátyja, akit szintén Jehudának hívnak. A névegyezés és sorsuk párhuzamossága énmegkettőződést sejtet, az idősebb Jehuda a főszereplő alteregójaként is értelmezhető. Nagybátyja a szélsőséges héber nacionalista típusa, a „Túlzók” egyike, minden bevándorlótól meg akarja tisztítani Jisraélt. Együtt járnak Gorgias görög iskolájába, hogy kifürkésszék a pogányok titkos ismereteit. Mindketten ugyanabba a nőbe szerelmesek, és bár más-más módon, de tönkreteszik életét. Külföldi útjáról visszatérően Jehuda nagybátyja oldalán ifjú feleséget talál, a tizenhat esztendő Judithot, egy jómódú csónakkészítő család negyedik sarját. Már kisfiuk is született. A nagybáty időről időre eltűnik, néha több mint egy hétig sem kerül elő. Nagybátyja távollétében az ifjú viszonyt kezd a magányos nővel, később gyermekük is születik.

Jehuda vágyának és megvalósulásának paradoxona, hogy sokat ábrándozik szerető, odaadó feleségről, s bár Judith szerelmét érezheti, mégsem élhetnek nyíltan együtt. Judith Jehuda jellemének ellenpólusa, házasságtörő szerelmét kompromisszumok nélkül vállalja: nem fél a törvénytől, mert Isten akaratát látja szenvedélyében. Lelki konfliktusa abból adódik, hogy felismeri, Jehuda sem méltó szerelmére: „Ne titkolózz, ne színlelj előttem [...] Már régóta tudom, hogy el akarsz hagyni engem és a gyermekedet.”¹² Jehuda számára már ekkor az ötlük fel egyetlen megoldásként, hogy nagybátyját feladja mint lázadót. A vívódásnak Judith vet véget: inkább eldobja életét, mintsem beletörődjék, s abban a helyzetben maradjon, amitől undorodik. Jehuda saját apjától tudja meg, hogy Judith felakasztotta magát. Senkinek sem szól viszonyuk természetéről, elhatározza, hogy megkeresi a Kafarnahumban hallott nabit, és tanítványává szegődik.

Jesuaah alakja két nézőpontból: az objektív narrátor és Jehuda szemszöge

A tárgyilagos elbeszélő egy mitikus világképben helyezi el, Jesuaah története variáció az egyistenhit bemutatására, egy archaikusnak tétélezett szeretet-vallás új kinyilvánítója. Jehuda hitetlen „szemüvegén” keresztül Jesuaah szemfényvesztő, hóbörgő, ellentmondásos tanokat terjesztő Álmessias. E kettős portré, a narrátor által elének festett, és a Jehuda lelkében élő kép egymásra vetítése különös feszültséget teremt.

Az elbeszélő Jesuaah alakját nagyjából az Újszövetségben fennmaradt képnek megfelelően ábrázolja, a három szinoptikus – Máté, Márk, Lukács –, és a később keletkezett János evangéliumát egyaránt felhasználva. Figyelembe veszi az apokrif evangéliumokat,

12 Uo., 171. (l.)

Jézus kortársainak, az esszénusoknak és a Keresztelő János-tanítvány mandeusoknak a szövegeit, valamint számos, a személyéről szóló történeti művet. Jesuaah családjára vonatkozóan a protestáns felfogást teszi magáévá. Mariam második felesége a megözvegyült Józszifnak, a férfi előző házasságából két fiú és egy leány született. Mariam elsőszülöttje után még két fiút és egy lányt hozott világra. Az asszony azóta egyedül maradt, férje elhunyt.

Jesuaah és Jehuda olyan antagonisták, akiknek sorsa szükségszerűen összekapcsolódik. Ellentétes minőségeket képviselnek, mint a mágnes két pólusa. Áldott a méh, amely Jesuaht foganta, míg Jehuda anyja az öcs születése után meddő, beteg lesz. Jesuaah a folytonosságot képviseli az ószövetségi mítosz és az új között, alakja összefonódik a korábbi nabikkal, sorsa a mitikus ismétlődés jegyében teljesedik be. Ugyanakkor új tanítással gazdagítja az eddigieket: a szeretet parancsával. Jehuda a predesztinációra, az eleve elrendelésre hivatkozik, ezzel magyarázza árulását. Szorosan kapcsolódnak az Eleázár névhez: így hívják Jesuaah barátját, aki feltámadásában előképe, Jehudának pedig törvénytelen gyermeke. Mindketten tékozló fiúk. Mikor Jesuaah Nezearethbe hazatér, mint elveszettnek hitt fiút üdvözik. Mégsem úgy tékozló fiú, ahogyan környezete látja, hanem azért, hogy az Atya házából kilépett, bűnösök közé vegyült. Amikor Jehuda Jesuaah történetét hallgatja a tékozló fiúról, torka görcsbe szorul: „Hiszen ez a nabi a szívébe látott, róla beszélt. Róla, aki elhagyta az atyai házat!”¹³

Jesuaah megszabadulhatna Jehudától, árulását előre sejtí, mégsem küldi el, mert szüksége van rá. Jesuaht senki meg nem csókolja, csak az áruló. Ez mély közösségüket jelzi. Mindkét főszereplő erőszakos halált hal. Mint árnyék a fényen, éj és nappal, oly szervesen összekapcsolódnak. Jesuaah az emberi öntudatra ébredt Minden, Jehuda ennek tagadása, a Semmi állítása.

Jesuaah és Jehuda első találkozásáról kétszer is értesülünk. A 7. fejezetben az objektív narrátor beszéli el, Jesuaah hogyan gyógyít meg egy őrültet Kafarnahumban, majd Jehuda bar Simon emlékiratainak XXI. bejegyzéséből megtudjuk, Jehuda is jelen volt. A nabi képes felkelteni benne a bűntudat és bűnbánat érzését.

Jehuda arra kéri a nabit, engedje meg, hogy csatlakozzon hozzá. Első szökváltásuk érzékelteti, mennyire eltérő szemszögből nézik és értelmezik a világot. Jehuda úti céljuk iránt érdeklődik: „Hová megyünk Mester? [...] Ha nem tudod, hová megyek, miért akarsz velem jönni?”¹⁴ – kérdez vissza Jesuaah.

Kerijothi Jehuda kezdetben elégedett helyzetével, s prófétának gondolja a nabit: „Talán maga Élijáhu. Mindent megtehet, amit akar. Hálát adok

13 Uo., 180. (l.)

14 Uo., 188. (l.)

neked, Adónáj, áldassék a neve mindörökké, hogy hozzá vezetted!”¹⁵ Jesuah azonnal felismeri Jehuda jellemhibáit: türelmet és önuralmat kell tanulnia. Így biztatja az új fogadott fiút: „Ha mindent megismersz, nem lesz többé beteg a lábad.”¹⁶

Jehuda akkor kezd kételkedni a Mesterben, mikor Gadarában Purim ünnepén nem a jogos bosszút hirdeti: „Én pedig azt mondom: szeresd ellenségeidet! Tégy jót azokkal, akik rosszat cselekednek veled, imádkozz azokért, akik átkoznak!”¹⁷ Ez nyilvánvaló szakítás a hagyománnyal. A Mester kijelenti, hogy egyik prófétának sem az inkarnációja, ő az, aki sose volt: az Én vagyok. Messiási hivatásának nem a zsidóság római uralom alóli felszabadítását tekinti, hanem az emberiség erkölcsi megváltását, az emberben szunnyadó isteni szikra kibontását.

Jesuaht és Jehuda szemléletének ütköztetésére, nagy esti beszélgetésükre a 42. fejezetben kerül sor. Jehudában ekkor merül fel először, milyen könnyű volna elfogatni Jesuaht. Egy előzetesen megkonstruált képet vetít Jesuahra, amit nem tud a valóságos alakkal összeegyeztetni. A Mester rátapint gyöngeségére, hogy görcsösen ragaszkodik az életet kitöltő elavult keretekhez: „Félsz a múlttól. Félsz, hogy elveszíted a világot és a rendet, amit megszoktál. Félsz a büntetéstől, ha Mószét nem látod többé annak, akinek hirdetik, a törvényeket nem mered odaadni a Törvényért. Azt hiszed, borzasztó sötétségbe zuhansz, ha elengeded a világ korlátait. [...] Nem mered vállalni a keresztes, Kerijothi Férfi, ettől borzadsz legjobban.”¹⁸ Jehuda egyik legfőbb hibája, hogy fél a megcsúfoltatástól, irtózik bármiféle szenvedés lehetőségétől. Jesuah azt tanácsolja, fogadja el sorsát: „Mindent aszerint mérj, milyen messze vagy milyen közel van az Istenhez, mennyire ismerte föl magában az Istent. [...] Ha szeretni tudod a sorsodat, a szenvedéseidet, megnyílik előtted a belső ajtó.”¹⁹ Jehuda aggályos és formalitásokat előtérbe helyező gondolkodásmódját példázza, hogy a beszélgetés után amiatt aggódik, távozáskor nem hajolt meg a Mester előtt.

Jehuda olyan hibákkal vádolja Jesuaht, amelyeket önmagában képtelen fölmerni: alattomosnak, ravasznak, képmutatónak, hazugnak tartja. Azzal vádolja a nabit, hogy „Baál-zebub hatalmával gyógyít és varázsol.”²⁰ Nezerethben a Mester mondja Jehudáról: egy közületek ördög. Testi elváltozásaikban is kiütözik a hasonlóság: Jehuda csuklóján ott nő daganat, ahol Jesuah csuklóját a szög átütötte. Jesuah a spirituális hatalomra épít, míg Jehuda a világi hatalomra. Jesuah attribútumai – az önazonosság kifejezője: Én vagyok Jesuah két

szavajárása az „Én vagyok” és a „Ne félj/féljetek”. Az „Én vagyok” a személyiség integritásának kifejezése, az isteni jelenlét bizonyossága. Szavai az élet teljességét és istenfiúi öntudatát fejezik ki. Ő az egyetlen, aki soha nem fél, csak ő van annyira közel az Atyához, hogy úrrá tud lenni aggodalmain. Jesuah tanítása szerint ugyanaz az Én vagyok lakik minden ember lelkében, mint akit Mószé lángoló bokorként pillantott meg a pusztában. Az égő csipkebokor képe megteremt a folytonosságot közte és Mószé között. Jesuah életében hangsúlyos motívum a keresztes. Minden este elvonul meditatálni, testével keresztes alakot formál, mely a világ teljességének átélését jelképezi: „teljes hosszában a földre feküdt, mint egy különös keresztes. Mint a Világkeresztes, amelynek ágai Északra, Délre, Keletre és Nyugatra nyúlnak, s befogják az egész földet, minden teremtményével együtt.”²¹

Jesuaht tudásának forrásáról, beavatásának helyszínéről anyja, Mariam visszaemlékezéséből értesülünk. Mikor fölserdült, Szacharjáhu bácsihoz, a későbbi fürdető Jochanan apjához, a rokonság bölcséhez küldték, aki az unokatestvéreket beavatta a nemzetség hagyományaiba. Ezt követően Jesuah és Jochanan Serbál hegyén tanult három évig, a legnagyobb titkos könyvtárban, mely az esszénusoké. Az egyiptomi Usziri-beavatásban is részesült: eltemették egy mély barlangban s harmadnapra föltámasztották. Ez a rítus kereszthalálának és feltámadásának előképe.

Jehuda személyisége, az árulóvá válás folyamata

Jehuda életének kérdése végig a „ki vagyok?“, erre keresi a választ a különböző iskolákban, körökben, szerepekben, s mindig úgy hiszi, nem jut el a belső tanítványi körig. Az „én vagyok” kijelentés az ő szájából bizonykodó önhittség jele. Története az igazság fel nem ismerése, alkalmatlansága a megtérésre egy értelmiségi vívódásaként, döntésképtelenségeként jelenik meg. Jehuda egyúttal azon értelmiségi típus kritikája, amelyik nem tudja megrögzött szemszögén kívül máshonnan szemlélni a világot és önmagát, aki hajlamos mások fölött könnyedén ítélni, de saját nézőpontját nem képes tárgyilagosan, kívülről megítélni. Előítéleteinek, értelmezési kánonjának és reflexióinak rabja.

A jelképek, példabeszédek nyelvét nem érti. Jesuah tanítását nem tudja befogadni, ha a fogalmi gondolkodásból kiszakított, képekbe burkolt tartalmat közöl. „Gondolkozzunk józanul!”²² – hajtogatja, de a csodák és megmagyarázhatatlan jelenségek rést ütnek racionalizmusán. A Mester példázatai gyakran ellentmondani látszanak egymásnak, ezekre különösen érzékeny. Ez a diszkrepancia, a félegyezések regisztrálása juttatja arra a felismerésre, hogy nagyszabású szélhámmal van dolga, és rátalál saját feladatára: meg kell szabadítani tőle a világot.

21 Uo., 69. (I.)

22 Uo., 273. (II.)

15 Uo., 199. (I.)

16 Uo., 210. (I.)

17 Uo., 364. (I.)

18 Uo., 10. (II.)

19 Uo., 15. (II.)

20 Uo., 233. (II.)

Jehuda lelki életének fizikai manifesztációja beteg lábának állapota, aszerint érzi könnyűnek vagy ólomsúlyúnak, hogy helyes vagy rossz úton halad. Amikor Jesuah tanítványául szegődik, „alig érezte gyengének a bal lábát, szinte nem is kellett a botra támaszkodnia.”²³ Az áruló szándék testi megnyilvánulása, hogy csuklóján, mellyel botját szorongatja, diónyi daganat nő, napról napra nagyobbodik, egyre kínzóbb fájdalmat okoz.

Véglegesen Nezeeth-ben határozza el Jesuah kiszolgáltatását a főpaprak és a farizeusoknak. Jesuah sógorának kőfaragó műhelyében egy öregasszonytól azt hallja, Jesuah anyja, Mariam templomi szűz volt, és teherbe esett, sőt azt is rebesgetik: egy Panther nevű római katonai erőszakoskodott vele, Jesuah tehát idegen fattyú.

Jehuda az árulás felé közeledve sorra olyan helyzetekbe kerül, amelyekről úgy érzi, hogy egyszer már megtörténtek vele, sőt azt is tudja, mi fog történni. Úgy tűnik, mintha kényszer hatására cselekedne, mintha csak megtörténnének vele a dolgok. A Gonosz uralma alá kerül: „Ami ezután történt, mintha nem is vele történt volna. Csak ment, figyelt, hallott, látott, s mintha nem is ő cselekedte volna mindezt. Hanem egy uralkodó lény, akinek a hatalma alól nem volt többé szabadulása, az, akinek csupán eszköze volt.”²⁴

Az árulás előtti napokban egy öreg halász arról faggatja Jehudát, miképpen juthat az Egek Birodalmába. Végül az idős ember ad neki tanácsot – amit még mindig megfogadhatna: „Az Egek Birodalmába csak egy út van. A megfordulás. [...] nincs külön jó út és nincs rossz út. A megfordulás dönti el a dolgot.”²⁵

Jesuah az utolsó este megmossa tanítványai lábát. Jehuda egy pillanatig majdnem feladja szándékát: „Ezt a nyomorult lábat, amiért gyermekkor óta csúfolták, megalázták, ami miatt Lábbalszületett volt a neve [...] oda kellett nyújtania a nabinak. [...] Előtte térdel az, akit ellenségei kezére kell adnia, feje meghajolt, oldott fejkendője alól kicsüngött hosszú, nyíratlan, fűrtös haja. A sápadtság eltűnt Jehuda arcából, érezte, amint a forró vér előnti, kipirul, toroka szorong. De túl volt ezen is.”²⁶ A feléje sugárzó szeretet sem képes eltántorítani tervétől.

Az árulás véghezvitele során is déjá vu érzés keríti hatalmába. Az előre nem látott fordulat Jesuah reakciója: „Mindaddig minden úgy zajlott le, ahogy előre tudta. Ahogy valamikor, ismeretlen időben vagy időtlenségben már megélte. Az ölelés, a csók, a köszöntés is. De az aranybarna szem örvénye, a csodálkozó, szomorú, szánakozó tekintet és a véres homlok, az váratlan, érthetetlen, megdöbbentő volt.”²⁷

23 Uo., 201. (I.)
24 Uo., 284. (II.)
25 Uo., 265. (II.)
26 Uo., 287. (II.)
27 Uo., 298. (II.)

A befejezés: bűnhődés és/vagy megtérés?

Az árulás után Jehuda immár tisztán látja tévedését és bűnét, nincsenek többé kételyei, féltelmei, végre el tud oldódni kötöttségeitől. Az igazság felismerésének következményeként már lába sem fáj, botját nem szorongatja, könnyen lépeget. Még egyszer találkozik a keresztúton Jesuahval, felismeri igazi lényét: úgy tűnik, mintha elmosolyodna, mintha megbocsátana.

Jehudát lelkiismeret-furdalás gyötri, egész életét az árulás gesztusával azonosítja, árulások sorozatának tartja, melynek végcélja a Szabadító elárulása volt. „Mikor árultalak el? [...] Mikor lejtöttünk a Hermonról, s kinyilatkoztattad, te vagy a Fölkent... Hoi, nem, sokkal korábban, a Jordán mellett ültünk, s elhallgattam előtted a múltamat. [...] Már az ősidőkben elárultalak, mióta vagyok, szüntelenül, folyton elárultalak. Egész lelkem, minden moccanásom, minden szavam árulás volt.”²⁸ A tékozló fiúval azonosítja magát (mint egykor Jesuah beszéde hallatán), vissza akar térni az Atyához.

Jehuda végül az abszolút magányt ismeri föl. Árulása színhelyén, a Gecsemánében felakasztja magát egy fára. Az utolsó mondat a történet során többször felbukkanó kígyóhallal azonosítja, mely a lélek metaforája, miután megtette útját a különböző fejlődési fokozatokon, megtér igazi közegébe: „Mint a hal, amelyet a partról visszadobnak a tengerbe.”²⁹

Az olvasóban kínzó kérdések maradnak: miért kellett ilyen mélyre süllyednie, másként nem emelkedhetett volna fel? Jehuda halála egyfelől értékelhető úgy, hogy az ellentétek kialszanak, a küzdelem nyugvópontra jut. Másfelől eljutott a megvilágosodásig, de mindaddig nem tudott hinni, amíg el nem árulta Mesterét, az igazságot csak a tragikus vétség elkövetése után tudta felismerni. Jehuda alakjában szükségszerűség és szabadság fogalma összekapcsolódik, mert szabadon választja az áruló szerepét, de jelleméből nem következhet más lépés, így vezet az út a lelki hullává váláson át a spirituális újjászületésig. Jesuahnak pedig önfeláldozó terve megvalósításához szüksége van saját lényé ellenpólusára. A Kodolányi-regény erénye az, hogy mindketten azonos súllyal jelennek meg benne: egyikük belső monológokban és egyes szám első személyben írott emlékirataiban közvetlenül megszólal, pszichológiaiailag motivált portrét kapunk az áruló archetipusáról, másikuk kettős „tükörben”, az objektív narrátor és az áruló szemszögéből, egyszerre áll előtűnk az Emberfia mint Messiás és mint szemfényvesztő. Az *Én vagyok* unikalitása a dialektikus megközelítésben, a két antagonistá, Jesuah és Jehuda világszemléletének folyamatos ütköztetésében rejlik.

28 Uo., 337. (II.)
29 Uo.